AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Zeszyty Naukowe
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

PROBLEMY ROLNICTWA ŚWIATOWEGO

Tom 10 (XXV)
Zeszyt 1

Wydawnictwo SGGW
Warszawa 2010

Piotr Cymanow[1]
Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Społeczne i ekonomiczne konsekwencje migracji zewnętrznych mieszkańców obszarów wiejskich

Social and economic consequences of rural dwellers' external migrations

Synopsis. Artykuł prezentuje skutki migracji ludności obszarów wiejskich w aspekcie ekonomicznym i społecznym. W opracowaniu, poza zdefiniowaniem zjawiska migracji zewnętrznych na tle współczesnych tendencji społecznych, zaprezentowano zestawienie motywów migracyjnych z uwzględnieniem czynników wypychających (kraj macierzysty) oraz przyciągających (kraj goszczący) w odniesieniu do trzech płaszczyzn: ekonomiczno-demograficznej, politycznej i społeczno-kulturowej. W dalszej kolejności sporo miejsca poświęcono ekonomicznym skutkom przepływu ludności z punktu widzenia funkcjonowania państw dotkniętych masową migracją. W części empirycznej skupiono się na analizie wyników badań przeprowadzonych metodą ankietową na grupie blisko 100 osób podejmujących zagraniczne wyjazdy zarobkowe.

Słowa kluczowe: ekonomika rolnictwa, migracje zewnętrzne, obszary wiejskie.

Abstract. The article presents the outcomes of rural dwellers' migrations in the economic and social aspect. Apart from defining the phenomenon of external migration against the background of current social trends, also a review of motives for migration including the push factors (home country) and the pull factors (host country) in three aspects: economic-demographic, political and socio-cultural are presented. Furthermore, the economic effects of population flows from the perspective of functioning of the countries affected by mass emigration are discussed extensively. The empirical part of the article is focused on an analysis of results of studies conducted on a group of approximately 100 person involved in economic emigration. Respondents, whose permanent place of residence is South-Eastern part of Poland, have most frequently chosen the USA or Canada as the target country, whereas in Europe they migrated to Ireland, Germany and the United Kingdom. Willingness to improve their material status, the threatening unemployment or continuation of education prevailed among the reasons for migration. These elements were also most frequently indicated as positive outcomes of the decisions, whereas an additional asset of the emigration was an improvement of one's status in the society or better chances for professional promotion, but also a cognitive motive. On the other hand the respondents pointed to negative results of migration, among which social effects like trauma caused by prolonged separation from the family, loosened family bonds or health injuries, and in the economic aspect the considerable costs incurred by the mobility.

Key words: agricultural economics, external migrations, rural areas.

Wprowadzenie

Ekonomiczna analiza procesów migracyjnych w ujęciu klasycznym kładzie nacisk na uzyskanie korzyści netto odniesionych przez migranta na skutek zmiany lokalizacji swojego gospodarstwa domowego. Przekonanie to stanowiące fundament ekonomicznej

[1] Dr inż., e-mail: pcymanow@ar.krakow.pl

teorii migracji sformułowanej przez J. Hicksa nie bierze pod uwagę szeregu zmian zachodzących w dotychczasowym środowisku osoby podejmującej decyzję o wyjeździe zarobkowym. Zmiany te mają charakter nie tylko socjo-społeczny czy polityczny, ale również wywierają duży wpływ ekonomiczny, przyczyniając się do transformacji w sferze gospodarczej wielu obszarów działalności człowieka.

Liczne konsekwencje masowych migracji zewnętrznych można zaobserwować współcześnie na polskiej wsi. Na istotność podjętego tematu badawczego wpływa zatem skala zjawiska migracji, z jaką mamy do czynienia w ostatnich latach, a także skutki, zarówno te już obserwowane, jak i odłożone w czasie, zarówno w sferze społecznej, jak i ekonomicznej. Globalizacja rynków w połączeniu z transgranicznymi przepływami ludzi, usług czy kapitału nadały współczesnym migracjom zupełnie nowy wymiar. Skokowy wzrost mobilności w aktualnej fazie gospodarki wolnorynkowej jest efektem i zarazem jedną z sił sprawczych procesu nazywanego turbokapitalizmem [Tu i tam… 2007]. W polskich warunkach moment wejścia do struktur europejskich i postępująca liberalizacja w dostępie do poszczególnych rynków pracy spowodowały znaczące zmiany w postrzeganiu kwestii migracji, trwałości i nieodwracalności procesów społecznych, a także daleko idących zmian o charakterze mikro- i makroekonomicznym. Zakres i dynamika tych zdarzeń wskazują na konieczność prowadzenia badań w tym zakresie, nie tylko w celach poznawczych, ale nade wszystko dla wypracowania skutecznej i konsekwentnej polityki neutralizującej ujemne skutki migracji zewnętrznych.

Pojęcie migracji w kontekście współczesnych tendencji społecznych

Ludzie od zarania dziejów przemieszczali się na znaczące nieraz odległości. Decydowały o tym przyczyny socjalno-bytowe, np. poszukiwanie wody, ekonomiczne, np. odnajdywanie terenów nadających się pod działalność rolniczą, czy polityczne i religijne, np. konflikty zbrojne i podboje konkretnych terytoriów. Migracja ze wsi do miasta miała swój początek w okresie średniowiecza. Tendencja ta przybrała na sile w wieku XIX, gdy bezrolni chłopi wędrowali ze wsi do miasta w celu poszukiwania pracy. Rozwijane, a także tworzone często od podstaw ośrodki przemysłowe absorbowały nadwyżki siły roboczej pochodzące z przeludnionych terenów rolniczych. Masowa migracja wewnętrzna związana z szybkim uprzemysłowieniem kraju będąca domeną Europy powojennej (w Polsce do lat 80-tych XX wieku), ma obecnie miejsce w krajach o dynamicznym rozwoju gospodarczym, jak Indie czy Chiny.

Migracja z miasta do wsi jest odwrotnym kierunkiem przepływu ludności i jest obserwowana od niedawna. Przejawia się ona tendencją spadku poziomu urbanizacji i następuje w krajach wysoko rozwiniętych, takich jak Belgia, Niemcy, Holandia czy Francja. Czynnikami wpływającymi na tego typu migrację jest ogólny stan środowiska miasta, mniejsze koszty utrzymania, a także ruchy pro-ekologiczne. Migracja ze wsi do wsi jest wewnętrznym przepływem ludności w obrębie danego obszaru (z reguły dotyczy ona obszarów sąsiadujących ze sobą). Podobnie jak migracja z miasta do miasta nie ma charakteru masowego i jest zazwyczaj spowodowana wieloma czynnikami w tym: statusem społecznym, statusem zawodowym, itp. [Słownik... 2001].

Migracja zewnętrzna polega na zmianie nie tylko miejsca zamieszkania, ale i kraju (wiąże się to bardzo często ze zmianą obszaru kulturowo-społecznego, religijnego, ekonomicznego itp.). Rozróżniamy emigrację (inaczej wyjazd obywateli z państwa i

osiedlenie się w innym), imigrację (przyjazd obywateli innych państw do naszego i osiedlenie się w nim na stałe), reemigrację (powrót do ojczyzny po dobrowolnym opuszczeniu jej), repatriację (powrót osób przebywających przymusowo dłuższy czas poza granicami swego kraju do ojczyzny, takich jak jeńcy, uchodźcy, przesiedleńcy), oraz deportację (przekazanie danemu krajowi nielegalnych imigrantów, którzy przybyli z jego terytorium) [Biuletyn... 2006].

Migracja definiowana jest jako „proces przemieszczeń przestrzennych ludzi, zmiany miejsca zamieszkania (pobytu) osób, które przenoszą się z miejsca pochodzenia (miejsca wyjazdu) do miejsca przeznaczenia (miejsca przyjazdu)" [Psychologia... 2001]. Analizując migrację jako ruch masowy warto zaznaczyć, iż „jest to całokształt przesunięć przestrzennych ludności, prowadzących do zmiany miejsca zamieszkania lub pobytu" [Migracje... 2007].

Według jeszcze innego punktu widzenia migracja „jest to zmiana miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) w obrębie kraju, polegające na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy, w tym, w przypadku gmin miejsko-wiejskich, zmiany miejsca zamieszkania w obrębie gminy z terenów wiejskich na miejskie lub odwrotnie" [Rocznik... 2007].

W pewnym sensie „każdą migrację można scharakteryzować jako „przymusową", gdyż każda migracja wskazuje na pewien stopień niezaspokojenia istotnych potrzeb życiowych, co powoduje decyzję w o wyjeździe. Ludzie decydują się przenieść gdzie indziej, ponieważ pewne pragnienia nie są należycie zaspokojone w dotychczasowym miejscu" [Walaszek 2007]. Emigrant decydując się na wyjazd za granicę motywowany jest głównie obiektywnymi warunkami rozwoju w ojczyźnie i porównuje je z warunkami, jakie zastanie na emigracji.

Skutki społeczne i ekonomiczne ruchów migracyjnych

Socjologiczna analiza zjawiska migracji pokazuje, że „decyzja o migracji jest wynikiem działania czynników wypychających w miejscu pochodzenia i czynników przyciągających w potencjalnym miejscu pobytu oraz przeszkód, jakie potencjalny emigrant musi pokonać, aby znaleźć się w miejscu docelowym" [Nakonieczna 2007].

Najważniejszymi skutkami migracji w aspekcie społecznym są [Walaszek 2007]:

- spadek przyrostu naturalnego;
- rozbicie rodzin, zmiany w pojęciach rodzina i jej znaczenia;
- spadek liczby ludzi zdolnych w kraju wskutek wyjazdu ludzi dobrze wykształconych;
- starzenie się społeczeństwa (powstawanie problemu wyżu i niżu demograficznego i pytania o przyszłość osób starzejących się);
- zmniejszenie się bezrobocia w kraju;
- prezentacja/promocja kraju wyjazdu poprzez czynniki migracyjne;
- zmiany struktur społeczno-kulturowych (najbardziej widoczne to jest w Izraelu, Australii, Francji, Kanadzie).

Główne czynniki powodujące migrację na świecie mają charakter stricte ekonomiczny. „Część mieszkańców krajów biedniejszych stara się przenieść do krajów wysoko rozwiniętych Ameryki Północnej, Australii i Europy Zachodniej. Przemieszczanie

się ludności spowodowane jest problemami ekonomicznymi obywateli spowodowanymi ogólną sytuacją polityczną i ekonomiczną danego kraju" [Dadak 2008].

Rozpatrując temat wpływu migracji na sytuację ekonomiczną państw przyjmuje się dwie optyki. Z jednej strony bada się wpływ makroekonomiczny na inflację, poziom bezrobocia, stabilność gospodarczą i konkurencyjność gospodarki. Z drugiej strony analizie poddawane są efekty mikroekonomiczne, takie jak: wpływ na likwidację/pojawianie się luk na rynku pracy, wahania w zakresie wynagrodzeń pracowników rodzimych, konkurencyjność poszczególnych branż, czy też zmiany w zakresie wydatków społecznych. W większości przypadków skutki migracji wywołują reakcje łańcuchowe o charakterze mikroekonomicznym i przekładają się na efekty w skali makro. Stąd pojawia się trudność w rzeczywistym rozgraniczeniu obu kategorii.

Do najważniejszych ekonomicznych skutków ruchów migracyjnych zaliczamy [Michałków 2010]:

- spadek podaży pracy w kraju wysyłającym, a wzrost podaży pracy w kraju przyjmującym; prowadzi to do spadku bezrobocia w kraju wysyłającym i zarazem do jego wzrostu w kraju przyjmującym,
- wyrównanie się płac realnych; realne płace rosną w kraju wysyłającym, a spadają w przyjmującym,
- spadek PKB w kraju wysyłającym, a w kraju przyjmującym jego wzrost,
- wzrost łącznej produkcji w kraju wysyłającym i przyjmującym, przy czym produkcja w kraju wysyłającym obniża się; oznacza to, iż spadek produkcji w kraju wysyłającym jest mniejszy niż przyrost produkcji w kraju przyjmującym,
- spadek w kraju macierzystym migranta stopy zwrotu z kapitału i jej wzrost z kapitału znajdującego się w kraju migracji; efektem tego jest spadek atrakcyjności inwestycyjnej kraju pochodzenia migranta,
- możliwość zwiększenia dochodów krajowych gospodarstw domowych dzięki przekazom pieniężnym od migrantów; to z kolei może spowodować wzrost popytu i cen na rynku dóbr państwa wysyłającego,
- obniżenie się rentowności sprzedaży eksportowej kraju wysyłającego, jeżeli eksporterzy nie zrekompensują wzrostu kosztów siły roboczej przez podwyższenie cen na zagranicznych rynkach zbytu lub przez obniżenie innych kosztów produkcji..

Niepokojącym skutkiem zjawiska migracji, wpływającym na rynek pracy w kraju wysyłającym, jest utrata ludzi wykształconych i uzdolnionych (tzw. brain drain). W miejscu migracji zarabiają oni o wiele więcej niż w kraju macierzystym. Dochodzi więc do sytuacji, kiedy to państwo najpierw opłacało edukację przyszłych lekarzy, informatyków czy inżynierów, a ci po skończeniu nauki wyjeżdżają napędzać gospodarkę innego kraju. Odwrotnie ma się sytuacja dla krajów przyjmujących. Dla nich imigracja stanowi źródło taniej siły roboczej, której nie trzeba edukować i motywować do pracy. Korzystny wpływ migracji na kraje przyjmujące potwierdza raport Organizacji Narodów Zjednoczonych pt. World Population Monitoring, Focusing on International Migration and Development [Dębowska 2007], z którego wynika, że „w samej Wielkiej Brytanii oszacowano, że w roku 2005 praca imigrantów przyniosła do budżetu wkład w wysokości 3 mld euro, nie uwzględniając przy tym wpływów z tytułu podatków pośrednich (na przykład VAT)".

Niepodważalną tezą jest, że migracja osób aktywnych zawodowo jest niekorzystna dla gospodarki kraju, z którego pochodzą, ale jeżeli osoby te przesyłają część zarobionych pieniędzy do kraju rodzimego, to odgrywa to bardzo pozytywną rolę.

Według wielu ekonomistów wpływ transferów na gospodarkę krajów wysyłających jest zależny od ich skali, przeznaczenia, a także efektywności ich wykorzystania, ale w głównej mierze przyczyniają się one do spadku ubóstwa oraz znacznie zmniejszają deficyt w obrotach zagranicznych.

Warto także zwrócić uwagę, że transfery mogą być wydatkowane na codzienne potrzeby (konsumpcja) lub na inwestycje, a to przyczynia się do rozwoju lokalnej gospodarki i lokalnego rynku pracy i może prowadzić do zwiększenia zatrudnienia [Kaczmarczyk i Tyrowicz 2007].

W przypadku Polski transfery środków pieniężnych przyczyniają się do umocnienia złotego, gdyż powodują wzrost podaży walut obcych na rynku. Ponadto następuje wzrost pieniądza gotówkowego w obiegu do czego przyczynia się między innymi wymiana zarobionych za granicą pieniędzy na złote.

Ogromną korzyścią jest powrót części migrantów, gdyż wiąże się on z jednorazowym transferem zgromadzonego kapitału oraz przywiezieniem nowych umiejętności, wartości, kontaktów i standardów pracy [Dębowska 2007].

Skutki migracji ludności w świetle badań

Analiza wyników przeprowadzonych badań ankietowych wskazuje na wyraźną dominację czynników ekonomicznych wśród motywów wyjazdów zagranicznych. Z danych przedstawionych na rysunku 1 wynika, iż to właśnie groźba bezrobocia, niski poziom płac, a także zagrożenie ubóstwem decyduje o podejmowaniu decyzji o migracji.

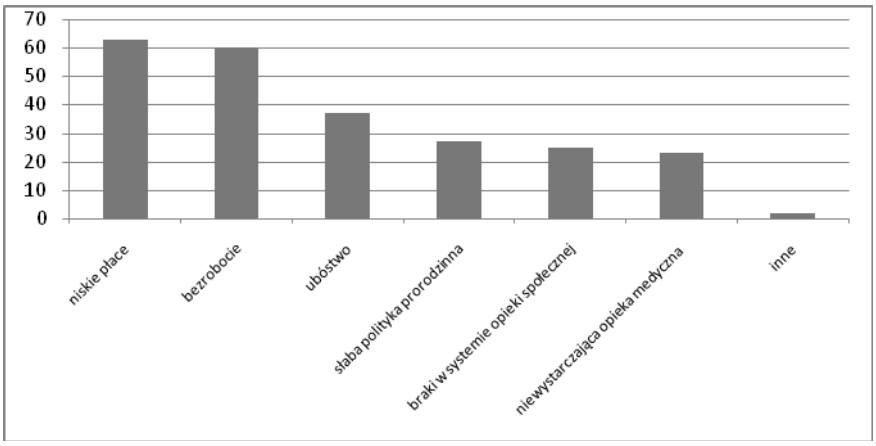

Rys. 1. Deklarowane powody wyjazdu migracyjnego (możliwe 3 odpowiedzi), % wskazań

Fig. 1. Declared reasons for migration (possible choice of 3 answers), % of responses

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Czynniki socjalne jako powód wyjazdu dotyczą także zaniedbań ze strony polityki społecznej państwa. Respondenci wskazują tutaj na problemy z podstawową opieką zdrowotną, systemu edukacji czy doraźnej pomocy materialnej.

Z kolei w tabeli 1 zestawiono pozytywne i negatywne skutki migracji.

Tabela 1. Pozytywne i negatywne skutki migracji w opinii respondentów, % wskazań

Table 1. Positive and negatives outcomes of migration, % of responses

Plusy	% wskazań
znajomość języków obcych	81
korzyści materialne	69
zdobycie doświadczeń i umiejętności	47
poznanie innego kraju	40
podniesienie prestiżu w swoim środowisku	38
sprawdzenie się w innych warunkach	32
zwiększenie szans na awans	30
Minusy	
urazy psychiczne związane z rozłąką z rodziną	93
długookresowe skutki stresów	58
koszty finansowe związane z wyjazdem	56
uszczerbek na zdrowiu	33
ryzyko związane z podejmowaniem nielegalnej pracy	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych..

Spośród udzielonych odpowiedzi, poza oczywistymi w tym przypadku korzyściami finansowymi i stabilizacją zawodową, badania wskazują na możliwość poprawy znajomości języków obcych (4/5 badanych wyraża taką opinię), niemal połowa wskazuje na zdobycie nowej wiedzy i umiejętności podczas pobytu zagranicą. Poprawa prestiżu we własnym środowisku, przy jednoczesnej możliwości sprawdzenia się w innych warunkach, to również istotne korzyści odnoszone z wyjazdów zarobkowych. Z kolei spośród negatywnych skutków migracji najczęściej wymieniane są konsekwencje związane z kondycją psychiczną osób przebywających poza domem: stres, poczucie wyobcowania, strach z powodu podjęcia pracy nielegalnej. Ważnym minusem migracji jest także konieczność poniesienia znaczących kosztów finansowych związanych z wyjazdem zarobkowym.

Istotne konsekwencje wyjazdów zagranicznych wiążą się także z kwestią priorytetów wydatkowych migrantów. Na rysunku 2 przedstawiono główne kierunki ich rozchodów pieniężnych, z uwzględnieniem podziału na sferę wydatków w kraju, do którego wyemigrowały badane osoby, jak też sferę wydatków finansowanych z transferu kapitału do ojczyzny.

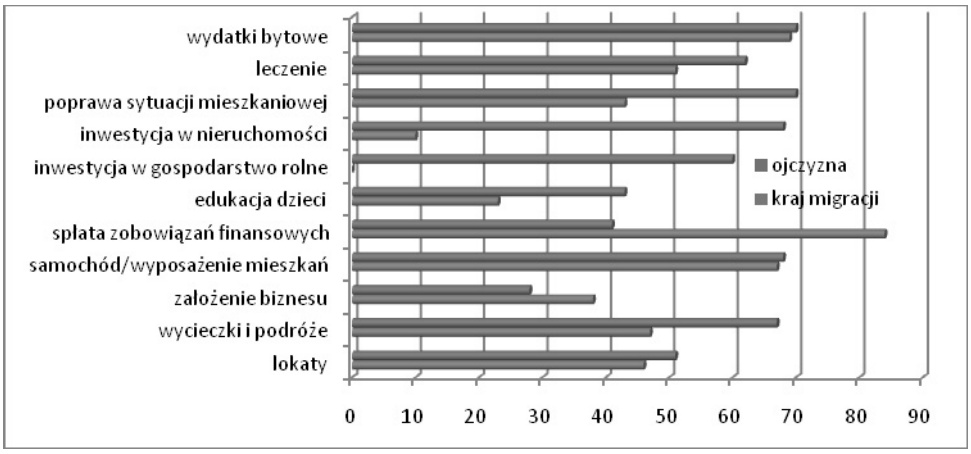

Rys. 2. Priorytety w wydatkach migrantów (możliwe kilka odpowiedzi), % wskazań,

Fig. 2. Priorities in migrants' expenses (home and host country, several answers possible), % of responses

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Ponad 80% badanych deklaruję, iż wypracowane środki finansowe przeznaczane są na spłatę zobowiązań zagranicą, 40% badanych reguluje także owe zobowiązania w kraju. Znaczące wydatki dotyczą również sfery bytowej, poprawy zdrowia a także polepszania sytuacji mieszkaniowej respondentów. Ponad 2/3 badanych przeznacza środki na podróże (głównie do ojczyzny), co drugi wydatkuje również znaczne kwoty na przemieszczanie się zagranicą. Znamienne jest, iż migranci raczej nie chcą wiązać się z miejscem tymczasowego pobytu. Jedynie 10% osób inwestuje w nieruchomości zagranicą, ale aż 70% deklaruje, iż przeznacza środki na nabycie lokum w Polsce. Część kapitału lokowana jest także w biznes. Własną działalność planuje, bądź już prowadzi, 38% osób zagranicą, z kolei co 4 deklaruje pracę na własny rachunek w kraju, z wykorzystaniem środków pochodzących z zarobków zagranicą.

Wnioski

Na podstawie dokonanego przeglądu literatury i przeprowadzonych badań można sformułować następujące wnioski.

- Migracje we współczesnym świecie mają charakter masowy, oddziałując nie tylko na ekonomiczną i społeczną sytuację jednostek czy grup zawodowych, ale także na cały system demograficzny i gospodarczy w ujęciu globalnym.
- Główne powody emigracji Polaków związane są z chęcią poprawy sytuacji bytowej, zwiększeniem szans edukacyjnych. Przyczyną takich decyzji są również zaniedbania systemowe, głównie w polityce społecznej.
- Spośród pozytywnych konsekwencji migracji respondenci poza korzyściami finansowymi wskazują na poprawę znajomości języków obcych, wzrost doświadczenia i umiejętności w sferze zawodowej i osobistej, a także większe szanse na awans po powrocie do ojczyzny. Negatywne skutki migracji zarobkowej dotyczą głównie sfery

psychicznej i są następstwem długotrwałego przebywania poza własnym kręgiem kulturowym.

- Większość osób migrujących, poza przeznaczaniem znaczących środków na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych i poprawę stanu zdrowia, inwestuje w nieruchomości lub rozpoczyna własną działalność gospodarczą. Znacząca część środków zostaje również zaoszczędzona w formie lokat bankowych.

Literatura

Biuletyn Migracyjny [2006-2007]. Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Dadak K. [2008]: Europa po dziesięciu latach. *Międzynarodowy przegląd polityczny* nr 23, ss. 5-18.

Dębowska O. [2007]: Migracje - wyniki aktualnych badań i analiz. Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, Kraków.

Kaczmarczyk P., Tyrowicz J. [2007]: Współczesne migracje Polaków. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.

Michałków I. [2010]: Implikacje emigracji zarobkowej Polaków do krajów Unii Europejskiej. [Tryb dostępu:] http://www.edukacjamlodziezy.pl/news/33. [Data odczytu: 20-04-2010].>

Migracje i społeczeństwa współczesne. [2007]. Zamojski J.E. (red.). Neriton, Warszawa.

Nakonieczna J. [2007]: Migracje międzynarodowe a rozwój państwa. UW, Warszawa.

Psychologia społeczna [2001]. Manstead A.S.R., Hewstone M. (red.). Jacek Santorski & Co, Warszawa.

Rocznik Demograficzny 2007 [2007]. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Słownik Społeczny, [2001]. Szlachta B. (red.). WAM, Kraków.

Tu i tam. Migracje z polskich wsi zagranicę. [2007]. Wieruszewska M. (red.). IRWiR PAN, Warszawa.

Walaszek A. [2007]: Migracje Europejczyków 1650 – 1990. UJ, Kraków.